

Gimbernat, 2018 (**) 70, 311-334

L'HOSPITAL DE POBRES DE SANT LLORENÇ DE MORUNYS: (1343-1936)

ADAM i VIDAL, Jaume; GUERRERO i SALA, Lluís;
Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya

INTRODUCCIÓ

L'objectiu del present treball és donar a conèixer la trajectòria històrica d'un petit i precari hospital de pobres existent des del segle XIV a la vila de Sant Llorenç de Morunys, un conjunt urbà que sempre ha exercit la centralitat de la Vall de Lord. En aquest sentit, l'hospital de pobres constitueix una vessant més de les pretensions més urbanes que rurals de la població, que s'afegeix a altres serveis o institucions vilatanes pròpies d'un menut centre comarcal, com la notarial, la batllia ducal i la seva cort, el pòsit o botiga de blat, el priorat (després arxiprestat eclesiàstic), la comunitat de preveres, així com el conjunt de confraries encapçalades per la congregació laïcal de la Mare de Déu dels Colls.

L'hospital de pobres o Sant Hospital, com també se l'anomenava, ha estat lògicament mencionat en alguns estudis d'història local, però no ha sigut objecte d'un treball monogràfic com el que ara es presenta. La documentació de suport, sobretot llibres de comptes i censals, aporta informació relativament abundant pels segles XVIII i part del XIX. En canvi és escassa pels temps més antics i paradoxalment pels més moderns. Malauradament no hem localitzat documentació directa sobre el funcionament intern de l'hospital, com ara, reglaments, ordinacions, registres de malalts o butlletes esborranys dels comptes. En la mida que ha estat possible, hem repassat també altra informació, notarial, parroquial i municipal per oferir continuïtat a l'exposició.

ORIGEN

Les notícies sobre l'existència al lloc de Sant Llorenç de Morunys d'un cenobi servit per una comunitat de clergues, es remunten al segle IX. L'any 1019, l'antic cenobi fou reconvertit en un priorat benedictí depenent del monestir de Tavèrnoles, a l'Alt Urgell. Malgrat no haver-hi constància documental, és ben possible que el priorat de Morunys, situat a la cruïlla dels importants camins Berga - Solsona i Cardona - La Seu d'Urgell, acomplís, com tants d'altres monestirs, funcions d'hostatge i alberg.

El 1297, un pacte entre l'abat de Tavèrnoles, el prior de Morunys i el vescomte de Cardona, senyor eminent del territori, facilità la instal·lació d'un poblament estructurat a redós del monestir; és el naixement documental de la vila de Sant Llorenç de Morunys. Les greus escassetats i misèries que començaren el 1333, "lo mal any primer", degueren fer reaccionar la vila, i així, el 1343, una assemblea de caps de casa esperonada per les prèdiques del prevere Josep Còdol, acordà realitzar una acapta entre la població que tingué èxit. S'aplegaren 3059 sous, dels quals, després de retirar-ne 343 per ajut de les cases més necessitades, se'n destinaren 350: "*per fabricar un hospici a obs de les persones més pobres, pelegrins e pasesants*". Pel que fa l'administració de la resta de fons recaptats, es constituí una confraria laica sota l'advocació de la Verge dels Colls que acabà tenint una llarga i influent presència a la vila de Morunys i rodalies.

La instauració d'un hospici per acollir pobres i transeünts no era un fet aïllat. La gent de Morunys devia conèixer els existents a Cardona (finals del s. XI), Solsona (1296), La Seu (1247), Berga (1290), i fins i tot els de viles més comparables com Bagà (1255). Hem d'estendre però algun dubte sobre si la decisió de 1343 anà seguida de la construcció efectiva de l'hospici. Cinc anys després, la pesta negra feu estralls a la vila, els quals, a la vista de la exigua xifra de focs declarats al fogatge de 1378 —només 33— hem de considerar molt intensos. En canvi, a partir d'aquest moment, la població inicia una ràpida recuperació que porta a una xifra de 127 famílies inscrites a la confraria dels Colls en el cartell de 1429. Caldria creure doncs que la instauració d'una obra comunitària com l'hospici encaixa més en un moment al voltant de 1380-1400 i més tenint en compte que fou en aquests anys en què es construïren les muralles i que la casa de l'hospital, com veurem tot seguit, se suportava en el mur per la part del darrere.

El segle XIV transcorre sense més notícies directes de l'hospital, i no serà fins la primera meitat del XV que en sorgiran tres, per bé que indirectes. La primera, de l'any 1400, és l'aparició d'un apotecari de nom Ramon Arto en una concessió de potestat per construir. La segona és datada el 1410, any en què una notable de la vila, Beatriu Descavall, redacta el testament entre els testimonis del qual hi ha un *Pere de l'hospital, prevere*, potser un hospitaler. Finalment, tenim un cirurgià, mestre Bertomeu Tesarats, figurant el 1451 com a testimoni en la creació d'un censal. Tot plegat es redueix doncs, a la confirmació de l'existència de sanitaris a la vila; un apotecari, un cirurgià i un prevere suposadament vinculat a l'hospital.

Una "Caritat" administrada pels cònsols de la vila, apareix en un parell de documents de mitjans del segle XV. Segurament es tracta de la mateixa Pia Almoina instituïda per un personatge de la nissaga dels Còdol, que el 1501 exercia, representada pels cònsols de Sant Llorenç, la senyoria sobre alguns masos del terme de Sant Julià dels Torrents. Creiem que tot plegat tenia a veure amb l'hospital, al menys com a font econòmica pel seu manteniment. En tenim un indici en un censal de 26 lliures que el 1755 era propietat de l'hospital constant però, que procedia antigament de la "Caritat".

PRIMERA UBICACIÓ DE L'HOSPITAL

El capbreu de 1483, el primer que es conserva de la vila, fou manat fer pel prior Jaume de Cardona, arran de la seva presa de possessió. Es capbrevaren 107 patis edificats conformant 12 carrers; tot plegat una població d'uns 600 habitants. En el citat capbreu els cònsols de la vila, Joan Piquer, Jaume Riu i Joan Creixans, declaren dos edificis d'us comunitari, un és la casa de la vila, subjecta a un cens d'una gallina, l'altre és la casa *"appellada casa del Spital que es a obs e servey de los pobres de Jesucrist en lo carrer d'en Sastre sens obligació de ningun cens. Afronta de una part ab la casa d'en Pere Rovira, d'altra part ab lo dit carrer, e d'altra part ab la casa d'en Boixader, en lo present d'en Ramon Sastre, e d'altra part ab lo mur.* Segons tal descripció, la casa de l'hospital estava situada a la part superior de l'actual carrer Sant Nicolau, pujant a mà esquerra, quasi davant de la confluència amb el carrer Estret. De les característiques de la casa no en tenim dades documentades, devia mesurar uns 8 metres de façana i 5 metres de fons, com molts dels patis construïts. Cal destacar la referència al mur en una de les confrontacions.

Quasi coincidint amb la data del capbreu, el fogatge de 1497 ens informa de la presència de *"mestre Joan Bosquets, cirurgià"*, personatge que, després del clergat, encapçala la llista dels titulars de focs declarats a Morunys. Però en un recompte de focs efectuat el 1502 al ducat de Cardona, aquell cirurgià ja no hi apareix i en canvi hi surt un *"mestre Arsis, barber"*, que continuava a la vila el 1527 inscrit a la confraria dels Colls amb el nom de mestre Arsis Posa.

Cent anys després del primer capbreu se'n realitzà un altre el 1598 coincidint amb la incorporació del priorat de Sant Llorenç a la mensa episcopal del recent creat bisbat de Solsona. En aquest document els cònsols Onofre Riu i Joan Sancebrià declaren: *"que tenen en dita vila, al carrer dit Cap carrer una casa dita lo hospital, franca de cens, afronta a sol ixent amb la casa de Joan Casanoves, a mig jorn amb la mura de la Vall, a ponent amb la casa dels pubills de Jaume Antich i a tramuntana amb dit carrer. Digueren que los pertany en dit nom i dels passats, per títol de possessió antiquíssim i que no en tenen d'altra"*. L'anterior descripció confirma que a finals del segle XVI, l'hospital continuava en el mateix emplaçament original, si bé els propietaris de les cases contigües eren uns altres en relació amb el primer capbreu.

UNES DEIXES DEL SEGLE XVI

Que els cònsols s'atribuïen la propietat de la casa de l'hospital és un fet, com hem vist, ben documentat. En canvi no hem dit res sobre el seu paper com administradors. I és que la documentació anterior al 1600 sobre actuacions "municipals" no és gens abundosa als arxius de la vila. Hem esgarripat però dues notícies que confirmen pel segle XVI la funció gestora dels cònsols sobre l'hospital. La primera és de 1505 quan: *"... Joan Simon, Pere Valielles i Joan Canals, cònsols l'any present de la vila lliure de Sant Llorenç, com a administradors de l'hospital de dita vila..."* reconeixen haver rebut dels priors dels Colls 25 lliures corresponents a un censal.

La segona notícia es refereix a una deïxa testamentària dirigida a l'hospital que ha deixat un petit rastre documental en un llibreta esberrany d'acords del Consell de la Vila. El vilatà Toni Grau havia traspassat a l'hospital al qual havia fet donació dels seus béns. Els cònsols de la vila decideixen el gener de 1573 prendre possessió de la deïxa, però un any després, la vila rep una reclamació de Jeroni Grau de Solsona, parent del difunt, que creia disposar de drets sobre la herència. I així s'inicià un plet que durava encara l'any 1578 moment en què el Consell de la vila decideix oferir vint lliures al demandant per tal que desisteixi *"en tot i per tot"*. És un cas que té el valor de confirmar la continuïtat dels cònsols com administradors de l'hospital, i com aquesta institució era receptora de deïxes testamentàries que, convertides en censals, constituïen la principal font de rendes. En aquest sentit, un llibre llevador de censals començat l'any 1755, permet deduir que sis censals per valor de 243 lliures, havien estat creats durant el segle XVI.

SEGLE XVII: CANVI D'EMPLAÇAMENT DE L'HOSPITAL

El 1697, a iniciativa del bisbe de Solsona com a prior de l'antic priorat local, es realitzà un altre capbreu. En aquest document, els cònsols Joan Maura i Francesc Vilasaló, declaren la casa de la vila i la casa de l'estudi però no diuen res sobre la casa de l'hospital. No obstant, diverses referències que en fan altres vilatans en confrontacions, permeten deduir que el seu emplaçament ha canviat en relació a l'anterior capbreu de 1598. Així, el pare Narcís Nogués declara una casa situada: *"...en lo carrer antes del Forn, o d'en Lluís, avuy de l'Hospital, que afronta a sol ixent amb lo carrer de l'Hospital, a mig dia amb la casa de l'Hospital ..."*

Per altra banda tenim la declaració de Simeó Rovira, baró d'Ancies, que comença amb una casa de la seva propietat situada en: *"lo carrer davant la casa de l'Hospital, amb tres portals obrint davant dita casa de l'Hospital..."*

En algun moment entre 1598 i 1697, l'hospital havia canviat d'ubicació, ocupant ara un edifici situat davant la casa del Baró, a la part inferior de l'actual carrer sant Nicolau, pujant a mà dreta, entre la placeta de l'Om i la de Sant Francesc. La casa tenia una planta estreta i allargada, amb uns cinc metres de façana i 12 de llarg.

Quina causa motivà aquest canvi de lloc? No hem localitzat cap tipus de documentació sobre tal moviment, però ens fa l'efecte que té relació precisament amb la deïxa testamentària d'en Toni Grau esmentada a l'anterior apartat, entre els béns del qual hi devia haver la casa a la que es desplaçaria l'hospital, ja que sabem pel capbreu de 1483 que l'edifici era propietat d'un antecessor del donant, de nom Gregori Grau. Probablement fou doncs una casa heretada, el fet que possibilità el canvi de lloc, i si això fos cert, hauríem de situar el desplaçament a començaments del segle XVII que és quan, segons la notícia exposada a l'anterior apartat, s'hauria desencallat el plet vinculat al llegat testamentari en qüestió.

Aquesta segona ubicació de l'hospital serà ja la definitiva fins el segle XX, per bé que l'espai original quedà ampliat a mitjans del segle XIX pel de la casa contigua.

La fesomia de la casa heretada, la que possibilità el desplaçament de l'hospital des del cap d'amunt al cap d'avall de l'actual carrer Sant Nicolau, es modificà molt al llarg del temps i el primer canvi deuria estar relacionat amb la construcció d'una capella als baixos de l'edifici pel cantó que dona a la placeta de Sant Francesc. Tampoc disposem d'informació directa sobre la promoció i construcció de tal capella que fou dedicada a sant Francesc Xavier, però unes deixes testamentàries de 1693 i 1694 fan suposar fonamentadament que s'edificà en aquests anys.

Les dues ubicacions de l'hospital assenyalades en un plànol municipal de 1976

L'HOSPITAL EL 1700

Com s'ha dit abans, la casa de l'hospital, en la seva nova ubicació no consta en el capbreu de 1697 fet per pel bisbe de Solsona, malgrat que en els dos anteriors (1483 i 1598) sortia clarament declarada pels cònsols de la vila. Aquesta absència potser caldria relacionar-la amb l'existència de la capella que deuria atorgar una pàtina eclesiàstica al conjunt de l'hospici i una certa ambigüitat sobre la seva titularitat o al menys sobre el seu control últim. De fet una visita pastoral¹ efectuada a la parròquia el 1718, ja posa el focus a l'administració de l'hospital queixant-se d'endarreriments en els comptes i donant només quinze dies per presentar-los al Reverent Vicari “... i si en assóseran omisos manam al Rv. Vicari passat dit termini, ne done compte al Vicari General per procedir contra ells ab tot rigor”

1. APSLL. Decrets de visites. Capsa 29

Els manaments dels visitadors degueren produir els seus efectes. S'obrí un nou llibre de comptes de l'hospital el mateix any 1718 inaugurant una sèrie² que, amb algunes discontinuïtats, arriba fins el segle XX constituint la principal font d'informació utilitzada a partir d'ara. Però si bé l'obertura del llibre porta data de 1718 no fou fins 1752 en què els comptes es realitzaren amb correcció mostrant primer la llista d'ingressos o "càrregues" i després la de despeses o "descàrregues". Entre tant figuren anotacions esparses, llistes de deutes pendents i sobretot una sèrie d'actes de 1724 a 1749 que donen fe del tancament i presentacions dels comptes. Aquestes actes aporten poca informació de detall perquè només hi consten els totals d'ingressos i despeses, no obstant, permeten dibuixar el funcionament de l'hospital a començaments del segle XVIII.

Ja hem vist que si bé el control últim de la casa havia derivat en ambigüitats interessades, no hi havia dubte, en canvi, sobre la titularitat de seva administració que requeia en els cònsols o regidors de la vila. Aquests eren els "administradors majors" els quals examinaven periòdicament els comptes en presència del prevere oficial de la "oficialitat de Sant Llorenç de Morunys".

Un col·lector cuidava de cobrar les rendes o altres ingressos hospitalaris, que distribuïa contra pòlisses (o justificants) als "administradors menors" els quals pagaven les conductes d'un metge i d'un cirurgià, a més de les medicines i les despeses d'allotjament dels malalts pobres. El col·lector feia els comptes i ingressava o cobrava la diferència entre el total d'ingressos i de despeses.

Per posar noms direm que per exemple el 1723, l'oficial lloctinent era el prevere Josep Sant, els administradors majors foren els regidors Isidre Rovira, baró d'Ancies, Josep Galí, Jaume Pintor i Joan Vila. Els administradors menors eren Josep Riu "Ramonet" i Llorenç Llohis, teixidor de llana, mentre que el col·lector era Joan Oromir que cobrà 1 lliura i 10 sous com a salari anual. Els sanitaris aconducats pel 1725 foren el Dr. Pere Màrtir Arajol i el cirurgià Josep Farrer: "*obligant-se en visitar als que subvindrà lo hospital, dintre i fora*"³, senyal doncs que podia donar-se el cas de vilatans, malalts pobres, que eren atesos a casa seva sense ser ingressats a l'hospital. Pels comptes de 1752 sabem que tant el cirurgià com el metge cobraven 3 lliures anuals per la conducta.

Junt amb el doctor en medicina i el cirurgià, l'apotecari completava la terna de personal sanitari. El 1729 Josep Vilaginés era l'apotecari subministrador de fàrmacs a l'hospital, i en aquest sentit el veiem signar un rebut per les 8 lliures corresponents a les medicines "*presas per compte de dit hospital*". És curiós que de les 8 lliures, només en cobrà 1 en efectiu, doncs per la resta es cancel·là un deute per pensions no pagades d'un censal al que l'apotecari estava obligat. Hi havia també la figura de "l'hospitaler", com ho indica una referència a *Joan Cases, hospitaler*, el qual, si surt anotat a les primeres pàgines del llibre de comptes és perquè devia 2 lliures des de 1705.

2. APSLL. Arxiu Sant Roc. Es conserven cinc llibres de comptes que abasten els següents períodes: 1718-1784 (lligall 24); 1783-1793 (lligall 23); 1796-1820 (lligall 22); 1833-1919 (lligall 25); 1908-1936 (lligall 26)

3. APSLL. Arxiu Sant Roc. Lligall 24, llibre de comptes 1718. pàg. 1

No hem de deduir de les anteriors ratlles que tot funcionés amb puntualitat i rigor. Al contrari. Els comptes no es passaven amb regularitat anual, així per exemple, el 1728 s'aprovaren els comptes de 1723. Els de 1724 junt amb els 1725 i 1726 no quedaren definits fins el 1734. Per altre banda, els col·lectors no liquidaven els ròssecs i els censalistes acumulaven endarreriments “*per no tenir medís*” com indiquen els comptes de 1724.

És innegable però, un cert esforç en la posta al dia de la definició i revisió dels comptes. El 1739 quedaren definits els dels dos anys anteriors, i el 1747 ja es portaven al dia. Aquest any es cobraren 58 lliures i se'n gastaren 32. En aquest moment les actes no incorporaven encara el desglossament d'entrades i sortides.

LES VISITES PASTORALS DE 1747-1751

No ens passa per alt el fet que les actes de definició dels comptes anaven signades únicament per l'autoritat eclesial local: en aquest període, per l'oficial Llorenç Ferrer i en alguns casos pel seu lloctinent. Eren aquests qui en última instància aprovaven els comptes. No és estrany doncs, que els visitadors episcopals estenguessin de ple el seu control sobre l'hospital i en redactessin actes de visita monogràfiques, en un pas més cap la deriva clerical de l'establiment.

El primer d'aquests documents porta data de 1747 i fou escrit en el mateix llibre de comptes pel visitador Francesc Palacios, ardiaca i canonge de la catedral de Solsona. Després de manifestar que els comptes “*van amb tota fidelitat*”, manà l'adopció d'algunes mesures de bona gestió, que tenen el valor d'informar-nos que d'antuvi no es deuri complir. Per exemple, que quan s'elegeixin administradors nous, els vells passin comptes amb acta i donin als primers els diners sobrants que s'hauran de dipositar a l'arxiu: “*per trobar-los sempre que necessari seran*”. Obliga també als administradors que es cobrin els censals endarrerits i que els diners s'ingressin a l'arxiu: “*sens mora ni tardança perquè los pobres malalts sien secorreguts quan menester serà*”. Manà la realització d'inventaris i finalitza encoratjant la motivació dels administradors i altres servidors “*se facien carga de obra tant meritòria y de quant agrada a Déu Nostre Señor y que executant ab tot amor y charitat rebran lo premi de tant bona obra*”.

Dos anys després, el 1749, passà visita el prevere Pere Caballol i es trobà que els manaments de l'anterior visita no s'havien acomplert. El to del decret és ara més coactiu: “*y com nos consta la culpable omisión han tingut los administradors per cumplir dits mandatos ... perço manem sots pena de 10 lliures pagadores de bens propis que en lo termini de dos mesos complien lo que en dit decret se'ls manà*”. A més, constata que no s'han passat els comptes dels últims dos anys i dona un termini de 60 dies per tal que quedin definits i presentats a l'oficial.

Una tercera visita fou feta el 1751 pel prevere Mariano Bargués. El primer paràgraf del decret ja ho diu tot: “*havem encontrat lo poch cuidado que ha hagut fins al dia present en posar en clar y limpio las rendes de dit Hospital, així com també en passar los comptes als collectors de dites rendes, de ahont se origina una ignorància total en los Administradors dels atrassos o abanços de*

dit Hospital en gravíssim perjudici dels pobres, y lo pitjor, de les consciències del propis Administradors...”

El mateix visitador s'esforçà personalment en reconstruir els comptes a partir de les llibretes esborranys que trobà, i manà que es designés un procurador per recaptar les rendes el qual deurà rendir comptes cada any, fent-se càrrec dels impagaments si fossin imputables a la seva gestió. Manà també que s'anotés al llibre de comptes la llista d'impagats actualitzada que constituïria el punt de partida de la gestió del nou procurador, i finalment, que es fes una caixa amb dos panys i dues claus per tal que els administradors hi dipositen tant els diners recaptats com les butlletes signades justificatives de despeses. L'energia demostrada per aquest visitador, al qual li coneixem actuacions similars en altres visites a l'església de Sant Llorenç, fructificà i degué ser un revulsiu per les autoritats de la vila.

En tot l'enrenou per tal de clarificar els comptes de l'hospital, l'apotecari Vilaginés en sortí beneficiat, ja que el 1751 pogué cobrar les 24 lliures que se li devien per medicaments ... des de quinze anys enrere !! Tot seguit quedà nomenat Domingo Pujol com procurador de l'hospital, amb el qual es pactà una comissió de 2 sous per lliura cobrada, i es llistaren els deutes pendents que pujaven a 84 lliures de col·lectors antics i 203 lliures de pensions impagades fins el 1749. Dels deutes dels col·lectors se'n cobraren 53 lliures i dels censals impagats 141, quantitats que el procurador entregà als administradors del període 1752-1753, Josep Sant, pagès, i Joan Vilasaló, paraire, i que s'esmerçaren en la creació de nous censals.

Si bé les visites eclesiàstiques posen en general l'accent sobre les deficiències econòmiques i de control que pateix l'hospital, la segona de les visites, la de l'any 1749, incorpora un paràgraf que, informant d'una certa negligència assistencial, enuncia també el que ha d'esser l'objectiu principal de l'hospital: *“...Com la pia institució dels hospitals sien per sublevar las necessitats dels malalts pobres, y constant la pobresa, no digan los Administradors fer excepció de persones, ni tampoch d'enfermetats. Per çó exortem, per les llagas de Jesuchrist, qui no feu excepció de personas algunas, ni tampoch d'enfermetats, puis nos consta, que transibat et sanabat omnes, que d'assí al davant admeten al dit hospital a tot genero de persones pobres malalts y exercescan amb ellas la pietat christiana de lo que poden esperar del Señor la retribució sobreabundant...”* És a dir, la condició de pobre era l'atribut prioritari a l'hora de prestar assistència. Si la pobresa és constatada, l'hospital ha d'atendre tota persona, sigui quina sigui la malaltia que pateixi.

ELS POBRES A LA VILA DE SANT LLORENÇ

Com acabem de veure els pobres constituïen el col·lectiu al qual s'havia d'abocar l'hospital, però fins a quin punt s'estenia la pobresa a la vila o rodalies de Sant Llorenç? Ens en dona una pista un testament⁴ de 1710 corresponent al prevere

4. APSLL. Llibre de testaments 1632-1805. Testament nº 25

Josep Sant, nascut a Capolat i beneficiat de l'església de Sant Llorenç. Una de les seves nombroses disposicions testamentàries diu així: *"Item vull mano y ordeno que mon hereu ... dega distribuir tres corteras de blat en fer caritat als pobres vindran en ma porta lo dia de mon enterro, tant solament donat a quiscun pobre una offerta de una lliura poc més o menos, y si per las ditas tres corteras de blat no bastan per fer caritat, en tal cas vull que mon hereu los doni 6 diners a tots aquells que no hauran hagut pa..."*

Per tant, el testador ordena distribuir 3 quarteres de blat (uns 165 quilos) en lots d'una lliura (0,4 quilos), de la qual cosa en resultarien 412 lots. El testador pensa doncs, que uns 400 pobres acudiran a la distribució de blat, però per si es queda curt, encara preveu donar mig sou a tots aquells que el blat no els hi arribi. En aquell moment la població de la vila voltava els 650 habitants, i els de les rodalies més immediates, Castelltort i La Pedra i Coma devia aproximar-se als 300.

UN INVENTARI DE L'HOSPITAL DE 1747

Fruit de les visites eclesiàstiques descrites abans, es realitzà un inventari⁵ *"de les robes de la iglesia de St. Francisco Xavier y altres ornamentals de dita iglesia y casa del Hospital"*. Passarem per alt la llista d'objectes litúrgics de la capella i transcriurem els pertanyents a l'hospital:

- *Dos llits de peu de gall amb les seves màrfegues i capçals*
- *11 llançols i una tallada; 4 vànoves i una penyora; 2 camisses, 4 flassades, 2 tovalloles, 3 eixugamans. Tota aquesta roba és tancada en dos cofres amb pany i clau.*
- *Un engera de mel i altre citial amb diferents pinyos de particular.*
- *Dues cadires, una de fusta i altre gornida d'espart. Una xeringa de estany. Una cullera de plata i plats d'escudelles i una mulassa per escalfar los llits. Un orinal de vidre i tres de terra. Una llum.*

La migradesa del material i del mobiliari que disposava l'hospital de Sant Llorenç en aquell any de 1747 se situa en el context del tipus d'assistència practicada: una assistència que, més que la guarició mèdica, procurava refugi, aliments, i ajudava a morir sota sostre amb un punt de dignitat. Però tot plegat denota també una manca crònica de recursos. I no és que l'hospital no disposés a mitjans del XVIII d'una certa capacitat acumulada de generar rendes. Del nou racional de censals que es feu arran de les visites comentades abans, podem deduir, després de llistar tots els préstecs propietat de l'hospital, que al 1750 aquests totalitzaven 880 lliures amb unes rendes anuals de unes 26 lliures, després que la taxa d'interès es reduís del 5% al 3% aquell mateix any. El 1755, quan el nou procurador havia intentat amb èxit recuperar impagaments antics que s'esmerçaren en nous censals, el capital total ja era de 1110 lliures amb unes rendes anuals de 33 lliures.

5. APSLL. Fons de Sant Roc. Lligall 22. Inventari

1750-1800: REDREÇ I REL·LISCADA

Ja fos per la insistència i freqüència de les visites eclesiàstiques, o per l'actuació més incisiva del procurador en la gestió dels censals, o, des del punt de vista sanitari, en la presència estable a la vila d'apotecaris, cirurgians i doctors aconduïts de l'hospital que prou deuriem deixar sentir la seva influència, hom detecta un redreç a partir de mitjans del segle XVIII. Val a dir també que, amb la consolidació de l'organització municipal de la Nova Planta, l'Ajuntament queda constituït pel conjunt de batlle, regidors i síndic procurador, a les ordres dels quals actua un secretari. Són aquests qui ara nomenen els administradors de l'hospital, dues persones que ja no són regidors o cònsols⁶.

Entre 1757 i 1760 es feren obres d'alguna importància a l'edifici de l'hospital que comportaren pagar 52 lliures a Joan Oromir, mestre de cases. El llibre de comptes no indica en què consistiren les obres, però alguns detalls permeten sospitar en un alçat de la casa que estava rematada per un perxe, i en la construcció de "cuartos" compartimentant l'interior. Els treballs culminaren el 1760 quan es pagaren 4 lliures per: "*fer i plantar la porta major de dit Sant Hospital, guix, pots y fer la escombra de fer lo carrer...*", seguidament es paguen 2 lliures més per "*portar pedra y fer de manobre per fer los carrers de dit hospital*". Cosa que interpretem en el sentit d'urbanitzar o arranjar mínimament l'exterior de l'hospital, creiem que per la zona de l'actual carrer Sant Llorenç i placeta de l'Om. El 1767 es compraren 43 llençols i dues vànoves, tot usat, al santuari de Lord; després calgué pagar una lliura per compondre la roba comprada. Anecdòticament assenyalam també la compra el 1763 "*d'una cadira per posar l'orinal*" i dos orinals "*un gran i un altre pla*".

De l'existència d'habitacions a l'interior de l'hospital, cosa que indicava una assistència més dignificada, ens en informa novament una visita pastoral de setembre de 1773, realitzada pel mateix bisbe Rafael Lasala. El prelat deuria demanar el llibre de comptes i en ser-li presentat veié que en els comptes de l'any anterior no hi havia la "descàrrega" detallada. Ell mateix escrigué al llibre de comptes una ordre dirigida a l'oficial eclesiàstic manant que investigués la situació de l'administració, però a més, no se'n estigué de denunciar una irregularitat que observà: "...no permeten s'arrendi quarto algun, sinó que tots serveixin per els malalts...".

A l'últim quart del segle XVIII, el cobrament de censals torna a endarrerir-se; l'any 1777 es devien 107 lliures de pensions vençudes. L'Ajuntament aparta Domingo Pujol com a procurador i es nomena al cirurgià Domingo Llohis, el qual s'avé a rebre només un sou per lliura cobrada, quan l'anterior en cobrava un sou i mig. En els deu anys següents es succeïren dos procuradors més i els comptes se'n ressentiren. El 1786 el visitador eclesiàstic denuncià el desgavell i estampà la següent nota al llibre de comptes: "*Per quant convé per tot lo poble, pobres i richs, que vaja ben administrada la santa casa de l'hospital, manem als Administradors d'ell, que cada any en lo dia de Sant Sebastià, donin compte de*

6. Ho deixa ben clar el paràgraf de tancament dels comptes de l'any 1766 i l'encapçalament dels de 1767-1768.

sa administració davant del Rv. Oficial i del Mag. Ajuntament...i que lo compte sia individuat” .

És un xic enigmàtica la frase “convé per tot lo poble, pobres i rics...”Potser en el seu rerefons està denunciant un desinterès o inhibició del segment benestant de la vila ? Un decret de visita de l'any 1788 a l'església de Sant Llorenç⁷ recull un apartat dedicat a l'hospital i diu: “Per quant lo hospital de la present vila se encontra ab pocas rendas y per falta d'ellas no pot donar-se als pobres malalts que es recullen en ell les assistències que necessitan, supliquem als administradors que procurin excitar la devoció dels faels per a que socorrin ab limonas a dit Sant Hospital, recordant-los la misèria que en ell pateixen sos mateixos patricis, a cuyo fi, conduiria una acapta general cada any en tota la vila...” Ve a dir que la conducta dels “patricis” queda retratada en la “misèria” en què viu l'hospital, i que, a manca del seu compromís, mana als administradors que organitzin un recapta general a la vila. Aquest decret fou llegit a la missa major del diumenge 19 d'octubre de 1788 pel rector d'aquell moment Mn. Francesc Pujol. L'any següent es fa el recapta i s'apleguen 14 lliures, el 1790 la quantitat baixa a unes 6 lliures, i el 1793 ja no es fa.

De tot plegat no s'ha de desprendre que l'hospital caigués en un estat d'abandonament. En aquests anys finals del segle XVIII, es continuen fent obres, es repassen els teulats, s'apuja el cost de les dietes dels malalts des d'un sou i mig diari a dos sous, es compra una caldera nova amb més capacitat. Les deixes, per altra banda, no s'han aturat. Però el problema de fons és la crisi dels censals i els seus impagaments, i un cert desinterès dels “patricis locals” qui sap si inhibits pel control eclesiàstic de l'hospital.

Cal dir finalment que arran d'un nou capbreu fet el 1784, en el qual tampoc és declarada expressament la casa de l'hospital, sabem que aquesta conservava la mateixa superfície en planta que l'originària d'acord amb les afrontacions d'habitatges veïns. En tot cas, com hem dit abans, hauria guanyat alçada, doncs dos testaments⁸ de 1780 i 1784 corresponents a dues dones vilatanes que moriren a l'hospital tanquen el text dient “*fet en lo hospital, en una cambra del segon pis que trau finestra a la plasseta de Sant Francisco*”, una frase que ens confirma l'existència de cambres i que l'edifici tenia dos pisos.

1800-1850: UN PERIODE CONVULS

Durant els vint primers anys del segle XIX, només dues vegades s'escrigueren i es presentaren els comptes de l'hospital: el 1810 i el 1819. Durant el primer decenni es cobraren 283 lliures de rendes i en el segon període 270 lliures, es a dir una mitjana anual que no arribava a 30 lliures, una quantitat inferior a la de setanta anys enrere. El 1820 els doctors aconductats, Benet Pons i Joan Serra cobraren 33 lliures “*de conductes de sis anys vençudes*” mentre que el cirurgià

7. APSLL Capsa 29 Llibre de visites 1711-1813

8. APSLL. Testaments, llibre C, capsa 25

Joan Llohis, que alhora feia de procurador de l'hospital, cobrava la seva conducta amb set anys de retard.

Els següents comptes conservats comencen el 1833. Hi ha per tant, un buit informatiu entre 1820 i 1833. Entre mig, el gener de 1823, succeí el saqueig i crema de la vila per tropes lliberals en el context de la guerra del Trienni Liberal, preludi de les guerres civils posteriors, i com passa amb tanta i tanta documentació vilatana, la de l'hospital degué quedar destruïda el 1823, i la immediatament posterior, en una segona tongada a finals de 1835 quan la vila es convertí durant unes setmanes en el quarter general de les tropes cristines que assetjaren i devastaren el santuari de Lord, en el context de la primera guerra carlina.

Tornant però al 1823, sorgeix el dubte sobre si l'hospital quedà afectat pel saqueig i incendi de la vila ja esmentat. I creiem que en part sí, a la vista de la importància de les obres que es realitzaren a partir de 1838 fins 1847 i que no es degueren limitar a reparacions, sinó que la reconstrucció s'aprofità per millorar l'edifici i ampliar espais. En concret creiem que aquest fou el moment en què s'avançà la façana de la casa pel cantó de la placeta de Sant Francesc (quedant la capella inserida als baixos de l'edifici) i a més, s'incorporà superfície de la casa del costat, afectada també per l'incendi de 1823, obrint algun passadís interior per tal d'accedir-hi.

Pel que fa les rendes de l'hospital, hom esperaria una contracció com a conseqüència del desastre vilatà de 1823. Però els comptes que s'inicien el 1833 no diuen pas això. El 1833 i 1834 sorprenen amb una forta recuperació de pensions impagades antigues. L'any 1835 no es cobrà res, i els 36 i 37 foren dolents coincidint amb l'afectació de la primera guerra carlina a la vila i rodalies, però a partir de 1838 i fins el 1852 el nivell cobrat anual puja i volta les 125 lliures de mitjana anual.

A manca de un anàlisi més acurat, hom diria que s'han substituït antics censals poc solvents o fallits, per propietats recuperades que ara s'arrenden a favor de l'hospital o per nous deutors més solvents que "*s'han encarregat*" de censals més antics segurament problemàtics. En els comptes de 1852 comptem 6 arrendaments de terres i 5 corresponents a cases, una d'elles procedent d'un llegat significatiu. Durant aquests anys actua el procurador Anton Farré i ell mateix escriu els comptes que apareixen cada quatre o cinc anys signats sense cap solemnitat pel rector i pel secretari municipal.

1851: UN NOU INVENTARI

Més que un inventari es tracta dues relacions⁹ d'objectes comprats, la primera al voltant de 1835 i la segona el 1851 aprofitant el bon nivell d'ingressos. Transcriurem aquesta última llista per donar idea del servei assistencial que podia oferir l'hospital a mitjans del segle XIX.

9. APSLL. Fons Sant Roc, lligall 25, llibre de comptes 1822-1919

- 19 camises de bri i 17 de cotó
- 20 llençols de bri viu i 4 de cotó
- 4 màrfegues
- 12 flassades i 6 capsals de bri viu
- 8 coixins de bri plens de llana i 4 sense llana
- 12 coixineres de bri
- 7 draps de bri i 6 mocadors per posar-se al cap els malalts
- 3 tovalloles de cotó
- 4 taules i pots i bancs per 4 llits
- 1 llitera, màrfega i coixí
- 2 banyeres
- 21 ampolles entre petites i grans
- 4 llumanes i 1 colador de llauna
- 4 porronets i 4 gots
- 2 xeringues
- 1 perol, una xocolatera i dues cassoles
- 1 mulassa amb el seu calderó d'aram i vàries peces de terrissa

Fem notar com amb els 4 llits nous que apareixen en la relació, més els dos antics, la capacitat de l'hospital deuria ser de 6 llits, o 7 si hi comptem una llitera amb màrfega. És evident doncs, que en aquest moment de mitjans del segle XIX, com a resultat de les obres ja esmentades abans, l'hospital havia augmentat l'espai; de fet, al quadern de compliment pasqual de 1850 s'hi troben vuit persones –totes vilatanes- habitant l'edifici.

SEGONA MEITAT DEL XIX

El 27 de maig de 1857 una comunitat de cinc monges Carmelites de la Caritat Vedruna es feu càrrec de l'hospital. Procedien de Vic i la superiora surt mencionada com Hermana Rosa. Una de les monges de nom Maria Jover, tenia el títol de mestre elemental encarregant-se d'una escola pública de nenes que compartí espai amb l'hospital. Aquesta mestre va morir el 1897 i sense cap altre monja titulada les carmelites perderen l'atribut d'escola pública, malgrat continuaren amb l'ensenyament, subvencionades per rendes de deixes testamentàries i per assignacions del bisbat de Solsona.

Sobre el rerefons de la vinguda de les religioses no hem localitzat cap documentació. No sabem de qui fou la iniciativa, però tot fa pensar que partí de l'àmbit eclesiàstic més que del municipal. Diem això pel protagonisme que pren el rector d'aquella època Mn. Llorenç Comelles en l'administració de l'hospital arran de l'arribada de les monges. I no tan sols ell sinó també els seus successors. El que segurament s'hauria d'atribuir a l'Ajuntament fou el compromís per cedir l'ús a

favor de l'hospital i escola de tot l'espai de la casa del costat, la propietat de la qual acabà essent municipal segons indica un registre¹⁰ fiscal d'edificis de 1921.

Tornem però, un xic enrere. Als comptes de 1853-1863 (que es presentaren agrupats) trobem unes despeses carregades a l'hospital i cobrades pel rector: *"a favor del establecimiento de las Hermanas"* i *"por la manutención de las Hermanas"*. Això vol dir que fou el prevere qui a la pràctica gestionà i anticipà diners per la vinguda de les monges, i a més, s'ocupà d'algunes obres d'adaptació a l'hospital: comprà 384 quarteres de guix, comprà mobles, i ho pagà ell recuperant després el cost. I un detall: també comprà un confessional per la capella de Sant Francesc, per tal de proporcionar a les monges el servei religiós adequat, cosa que per altres detalls sabem que preocupava molt a l'estament eclesiàstic de la vila.

Són les mateixes religioses, o la seva criada, les que van comprant el material sanitari: sabó, benes, roba... i per primera vegada apareixen despeses per compra de carbó que proporcionava el Ramon Torres de Canalda. Aquells comptes tancats el 1863, així com els dels dos o tres anys següents, foren signats pel rector i pel secretari municipal facultat per una Junta (sanitària?) presidida per l'alcalde. Eren encara molt detallats però a partir de llavors inicien un accelerat procés d'esquifiment. Els de 1881-1882 ja foren elaborats en pessetes, amb 291 d'ingressos (encara es cobraven rendes de censals) i 142 de despeses, que s'expliquen només per tres partides: contribucions, carbó i el salari del procurador. La Junta ja no apareix més i els comptes i la gestió de l'hospital arriben a la mínima expressió a principis del segle XX com ho indiquen els de 1904-1906; en aquests tres anys s'ingressaren només 148 pessetes, és a dir, 50 pessetes per any.

ELS ÚLTIMS ANYS DE L'HOSPITAL FINS 1936

Entre 1903 i 1910 no hi hagué a la vila rector nomenat fins que arribà Mn. Vicenç Casals. Era un home amb energia i caràcter que inicià un nou llibre de comptes escrivint: *"...a dos de junio de 1910, tomé posesión de esta parròquia y me encargué de la administración del Santo Hospital..."* Comença un període en què es redimeixen els censals antics, el producte d'alguns dels quals, queda reinvertit en títols dipositats a la caixa diocesana, que ingressa les rendes a favor de l'hospital. Són significatius també una sèrie de llegats majoritàriament deixats per preveres nadius de la vila: Mn. Joan Coromines, Mn. Carles Llohis, Mn. Josep Monegal, Mn. Bonaventura Antich ... així com també per devots laics, per exemple Bonaventura Pujol, l'última descendent de la nissaga d'escultors Pujol, el besavi de la qual fou l'autor de la capella dels Colls. Ella morí sola a l'hospital a l'edat de 80 anys.

El rector, per tal de fomentar els donatius, instaurà un dia d'acció de gràcies dirigit als benefactors de l'hospital: *"Bien merecido lo tienen todos cuantos han dejado*

10. Arxiu Municipal Sant Llorenç de Morunys. Índice alfabético de propietarios. 1921 pàg. 1. També llibre de Contribución territorial urbana (sense data, possiblement finals anys 60's) pàg. 34.

casas, tierras, ropas, etc a favor del Santo Hospital! Vive sólo de limosnas..." El dia elegit fou el 14 de gener de cada any: *"el día anterior se señalará con un toque de campanas y luego se anunciará por las calles a modo de pregón..."*

Com a notícies d'aquells anys, destacarem l'arribada de l'electricitat a la casa de l'hospital el desembre de 1913, un incendi que es declarà el gener de 1918 al perxe de la casa que destruí tot el teulat, i la compra d'una cuina econòmica el 1929. Un inventari fet el 1923 indica que a la casa de l'hospital (comptant la del costat) hi havia 12 llits, 3 de fusta i 9 de ferro, però es evident que incloïa els de les quatre o cinc monges que hi residien. La superfície de tot el conjunt (hospital, escola, capella i residència de les religioses) s'aproximava als 500 m² repartits entre baixos, dos pisos i golfes¹¹.

Els comptes que anualment tancava el rector Mn. Casals apareixen ben portats, amb força detall, però, excepte en alguns casos extraordinaris, no deixen entreveure l'activitat assistencial de l'hospital ja que les despeses que ocasionava eren pagades per les monges amb càrrec a assignacions genèriques lliurades pel rector (que són les partides que surten als comptes). Per altre banda, i per sostenir l'escola de nenes, les monges rebien una assignació d'unes 400 pessetes anuals que procedien directament del bisbat de Solsona, sense passar pels llibres de comptes del rector. Aquests, en tot aquest període ja no són visats per l'ajuntament, tan sols van signats pel rector i són únicament presentats a les visites pastorals.

No deixa de ser sorprenent el fet que l'autoritat civil hagi desaparegut completament de l'hospital. Una nota¹² de 1923 escrita pel rector, dóna alguna pista sobre la situació. Segons aquesta nota, a la seva arribada el 1910, feia ja temps que la Junta de l'Ajuntament, si bé estava nomenada, no actuava. En aquell moment el nou rector dubtà sobre si havia de revitalitzar la Junta laica però decidí no fer-ho a la vista d'alguna informació deixada escrita pel seu predecessor, que no hem localitzat, però que devia prevenir sobre el perill que el patrimoni de l'hospital caigués en mans "anticlericals", i que a més, aquests podessin tenir qualsevol tipus d'influència sobre les monges: *"...entendiendo que las Hermanas han de vivir como buenas religiosas y nadie como el párroco sabrá apreciar lo que necesitan..."* A més: *"...sólo el párroco es heredero de confianza nombrado por los donantes ... a él sólo, pues, toca administrarlos (els títols valors), dando cuentas al Prelado."* El rector acaba la nota exclamant: *"... Dios nos libre de anticlericales ¡Quantas cosas podrían acontecer!"*

Si es repassen les actes¹³ de plens municipals entre els anys 1900 i 1936 constatarem la inexistència d'al·lusions a l'hospital. Tan sols en una de març de 1902, i com a argument per tal de no accedir a les pretensions econòmiques del metge titular, Dr. Joan Ferran, consta que els malalts de l'hospital *"...no pueden contarse más que uno continuamente."* Pel altra banda, en una relació

11. Arxiu Municipal Sant Llorenç de Morunys. Llibre contribucions urbanes (sense data)

12. APSLL. Capsa 51-Llibres de Fundacions, p. 37

13. Arxiu Municipal de Sant Llorenç. El llibre conservat més antic d'actes municipals comença el 1901

de prioritats municipals llistada el maig de 1931 en ocasió del canvi republicà, per res hi ha cap menció a l'hospital.

L'hospital, l'octubre de 1935, deixà l'edifici històric de la placeta Sant Francesc per instal·lar-se al Centre Catòlic, però no durà més enllà de 1936. L'última anotació del llibre de comptes és de juny de 1936 quan es pagaren 17,25 pessetes per podar els arbres del Centre Catòlic. Les religioses –així com el rector– abandonaren la vila poques setmanes després, i amb aquesta sortida, l'hospital s'apagà definitivament després d'un trajectòria de 600 anys.

ACTIVITAT ASSISTENCIAL

Havent repassat les diferents èpoques per les que transità l'hospital com institució, ens quedaria analitzar un aspecte important com és el del tipus d'assistència que proporcionava. I per tal cosa hem de tornar enrere quan comença la documentació més detallada de l'hospital.

Segle XVII

El primer llibre d'òbits¹⁴ conservat a l'arxiu parroquial conté ja referències a l'hospital. La més antiga d'elles és de 1629 quan traspassà Celdoni Segret: "*nunsio de St. Llorens, rebé tots los sagraments, portaren-lo al ospital, diguese-li missa baixa, feren-li onra les confradies...*" No sembla ser aquest el cas d'un home pobre, però el portaren i morí a l'hospital. Quatre registres d'òbits immediats es refereixen a difunts que patiren de "*mal calt*" i que moriren a casa. Diferent és el cas d'un "*pobre que era de Gòsol, lo nom ningú lo sap*" que el febrer de 1697 fou acollit i morí a l'hospital. Acabant el segle XVII i en el context de les guerres frontereres amb França de 1689-1697, trobem alguns soldats traspassats a l'hospital de Morunys, dos el 1692 i dos més el 1697.

Segle XVIII

Quan els llibres de comptes comencen a presentar les partides ben detallades, observem que les defuncions a l'hospital eren lògicament ocasionals i que l'activitat ordinària assistencial se centrava en l'alberg, alimentació i un mínim tractament medicinal, de malalts pobres passavolants que, al cap d'uns dies, eren acompanyats fins als termes veïns. N'hi han molts exemples durant la segona meitat del segle XVIII. El 1752 un malalt "*que vingué de part Port*" (de Coll de Port) després d'uns dies d'estada a l'hospital de Morunys fou conduït al batlle d'Encies (una quadra baronial al costat de Canalda). Els destins d'aquests malalts acompanyats semblen diversificats, com si es procurés no carregar massa una mateixa batllia: El 1762 un grup de tres malalts fou distribuït entre La Coma, Guixers i Castelló, es a dir, tres direccions divergents respecte Sant Llorenç.

A vegades el viatge tenia un destí precís i allunyat, com el cas d'una donzella vilatana, la qual, també el 1762, se la volia fer anar a l'Hospital de Sant Pau de Barcelona. Els homes de Morunys la carregaren a coll i la deixaren a les Cases de Posada, però la dona retornà a la vila. En un segon intent la portaren fins Solsona

14. APSLL. La sèrie parroquial de llibres d'òbits comença el 1626. Capsa 20.

i passà el mateix, i també una tercera vegada en què la transportaren a Ventolrà (Navès): *“havent retornat sempre al dit Sant Hospital de la vila proclamant de malalta”*. L'hospital hagué de pagar 3 lliures i 13 sous als homes que intentaren infructuosament deixar la pobre dona en el camí a Barcelona. Un cas esfereïdor devia ser el d'un grup de tres minyons malats que el 1768 foren acompanyats al batlle de la Coma. Quin tracte reberen a la Coma? Cap on se'ls feu anar després? Què se'n feu d'aquells tres xiquets? El rastreig d'aquestes trajectòries constitueix un punt pendent per aprofundir-hi.

Normalment els passavolants o transeünts queden qualificats simplement com “malalts” o “pobres”, però quan es vol precisar s'utilitzen les següents paraules, entre les que són majoria les relatives a demències: un bort (1754), un loco (1754), un ximple (1757), una loca (1757), un pobre que tenia la pigota (1759), una rabiosa (1761), un bort (1768), una tullida (1771), dos boigs (1771), una borda (1791).

Pel que fa els pobres i malalts vilatans, destaquen alguns casos amb estades molt llargues a l'hospital: Un home de la casa Canonge de la Coma s'hi estigué 52 dies el 1755 i més de 200 dies el 1759, finalment li compraren unes calces i el feren anar a Castelló (Navès). El 1793 “la Guerxa” s'hi estigué 161 dies, i Joan Mitjana 125 dies el 1761.

No són estranys els casos en què veiem entrar junts a l'hospital membres d'un mateix grup familiar segurament contagiats entre sí. El 1768 “el Gasalla” entrà a l'hospital junt amb la muller i la filla; el matrimoni s'hi estigué 50 dies i la noia 12; l'home morí. El 6 de setembre de 1788 entraren els Manaut, marit i muller; ell morí el dia 22 i la dona dos dies després. Quan els malalts pobres morien a l'hospital, aquest mateix feia fer, i pagava al seu càrrec, la caixa de morts que costava entre 10 i 12 sous.

Durant els temps d'estada, els malalts eren cuidats per una “*ospitalera*” que s'encarregava de la bugada de la roba i de la cuina, per exemple Rosa Bajona cap els anys 60's (traspassà al mateix hospital el 1768 després de 37 dies de malaltia) i Margarida Riu els 70's i 80's. Els allotjats a l'hospital rebien una ració alimentària diària per valor d'un sou i mig (rebaixat a un sou entre 1787 i 1800). Un cas excepcional (1768) fou el de Ramon Riu i la seva muller, masovers de la casa Jou de la Pedra, per a ells l'hospital gastà quasi tres lliures en carn i pa “*per la gran necessitat de sas malalties, per ordre del Rev. Francesc Pujol, vicari perpetu, y no menos dels Magnífics Srs. Regidors de la vila*”. En Ramon Riu hagué d'avaluar amb els seus propis béns el retorn d'aquesta quantitat, ja que superava de llarg el cost establert per les dietes ordinàries.

Quant a tractaments rebuts pels malalts, la informació és molt escassa. Sabem pels pagaments que es feien als apotecaris que aquests subministraven periòdicament medicines a l'hospital, sol·licitades pels metges aconduïts. Esgarapant notícies dels llibres de comptes trobem que a Maria Riu (1777) se li aplicaren “*pegats, ja que era engranada*”; a la masovera de les Ribes (1778) se li feren “*fregues de civada ?*”; a Jaume Rodamilans (1778) “*fregues a les*

comes"; Maria Pintó (1788) després de 23 dies d'estada morí a l'hospital, se li donà *"aiguarent, oli malendós? i xocolata."*

SEGLE XIX

Coincidint amb el període que arranca després del saqueig i crema de la vila de 1823, s'observa un canvi en el tipus d'assistència practicada. Minven molt els transeünts i en canvi apareixen en els llibres de comptes pagaments d'un ral diari a gent vilatana per temporades llargues. El 1834 per exemple fou pagat el ral diari al Tomaset, a la Graire, i a Fidel Vila per quinze, vuit i tres mesos respectivament, i amb l'excepció de dos soldats malalts que feren estada a l'hospital, no sembla que els tres vilatans perceptors del ral s'hi allotgessin. Efectivament en els següents comptes es repeteixen cinc casos més, descrits ara amb més precisió, per exemple : *"Tinch pagat a la Cadiraire per haver-li passat lo ral en sa casa ab ordre del Sor. Ajuntament..."*

Es a dir, s'havia establert oficialment una mena de subsidi que rebien els vilatans malalts –suposadament pobres- al seu mateix domicili, sota el control dels metges aconducats i amb càrrec als comptes de l'hospital. La referència a l'Ajuntament patrocinant aquest procediment potser s'hagi de vincular als polititzats temps de convulsió social que patia la vila i el país sencer, i tot plegat en el cas local, unit a les conseqüències del saqueig i crema de 1823. Semblaria en resum, un procediment d'intervenció directe sobre casos personals vilatans que necessitaven ràpida atenció, potser més de tipus econòmic que mèdic.

El ral diari equivalia a dos sous, més o menys el cost de la dieta alimentària que anys enrere es donava als allotjats a l'hospital. Entre 1838 i 1843 trobem 31 casos (2/3 dones) amb una mitjana de cobrament per 30 dies, i entre 1844 i 1849, 25 casos amb durades molt diverses: des de 5 dies a 23 mesos.

No vol dir això que la casa de l'hospital estigués inactiva, ho indiquen els pagaments per medecines comprades entre 1844 i 1863 que foren de 10 lliures de mitjana per any. Per altra banda, consta per exemple que entre 1848 i 1849, durant la segona guerra carlina, s'allotjà un grup de soldats malalts atesos per "la Pineda", una cuidadora que tornem a trobar el 1852 comprant vuit quarterons d'oli i quatre lliures de sabó per compte de l'hospital. A l'agost d'aquest mateix any surt per primera vegada una llevadora assistint un part a l'hospital, un part que per cert acabà en tragèdia, doncs moriren la mare i el nounat, però és que, a més, al cap de 10 dies traspassà també a l'hospital una altre filla de 3 anys d'edat que havia estat ingressada junt amb la mare. L'hospital pagà els tres taüts així com els ports fins al fossar dels Ollers.

L'últim ral passat a domicili a un malalt porta data de maig de 1863 i la despesa està descrita amb un llenguatge que ens transporta als temps actuals: *"Pagat a Joan Segret per haver portat la baixa lo dia 8 de maig de 1863 fins lo dia 14 de maig..."* Amb l'entrada de les monges, l'administració directa del rector i la inhibició de la junta municipal, aquest tipus de subsidi s'esvaí.

SEGLE XX

Una nota escrita pel rector Vicenç Casals als comptes de 1923 informa que entre 1876 i 1922 l'hospital assistí a 133 malalts. Si, com creiem, es refereix a malalts allotjats, resulta una mitja de quasi tres per any. No és una xifra alta, si bé hem de considerar que des de 1902 trobem documentat un metge titular pagat per l'ajuntament que deuria resoldre casos que abans acabaven a l'hospital. L'establiment hospitalari no evolucionà mèdicament, doncs en cap cas hem vist compres de material tècnic del que es començaven a dotar hospitals de poblacions més importants; l'única compra que consta és la d'una banyera el 1927. A Sant Llorenç com a màxim es cobria algun problema urgent i s'acollia la gent desvalguda de sempre. Entre els primers, esmentem dos accidentats a les obres de la carretera a Berga, l'any 1924, a un dels quals hagué de ser-li amputada una cama i morí.

L'hospital tancà amb la mateixa activitat amb què segurament començà 600 anys abans. Entre els últims allotjats als anys 30's trobem el cas d'un pobre mendicant de 75 anys, de Guixers, que morí a l'hospital el gener de 1934 de *"septicemia por frio excesivo"* i el d'un vilatà anomenat *"Pal·liri"* que també hi traspassà el març de 1933 i que tota la vida voltà pel poble sense nord sent objecte de les bromes de la canalla. Avui dia, a Sant Llorenç, encara es recorda com se li cantava *"El Pal·liri no té ciri per a anar a la processó / Hi va un escolà darrere amb un pal i un bastó..."*

PERSONAL SANITARI LOCALITZAT A LA VILA FINS 1936

Incloem tot seguit un llistat de personal sanitari nadiu o resident en algun moment a la vila de Morunys. No el podem considerar exhaustiu, malgrat el repàs que hem realitzat, incomplet per altra banda, de documentació civil i parroquial aliena a la pròpia de l'hospital. La llista demostra una continuïtat d'atenció mèdica a la vila des de temps baix medievals, i la formació d'algunes interessants nissagues locals actuant als segles XVIII i XIX, tal com els apotecaris Vilaginés o els metges Pons. L'any que figura a l'esquerra encapçalant la identitat del sanitari, correspon al primer moment en que aquest surt documentat. Així mateix cal interpretar l'any entre parèntesi que acompanya el tipus de relació que mantingué amb l'hospital (proveïdor, aconducat...)

1400	Ramon Dartedo. Apotecari.
1410	Pere de l'hospital. Prevere.
1451	Bertomeu Testarats. Cirurgià.
1497	Joan Bosquets. Cirurgià.
1502	Mestre Arsis Posa. Barber.
1534	Mestre Cosme Creixans. Barber.
1538	Mestre Baltesar. Barber.
1630	M ^o Miquel Tomasa. Cirurgià. Traspassà el 1630.

1662	Gabriel Camps. Cirurgià.
1665	Josep Barall. Cirurgià.
1674	Josep Farrer. Cirurgià. Aconductat de l'hospital (1725). Traspassà el 1733.
1676	Tomàs Monegal. Dr. en medicina. Traspassà el 1676.
1681	Jaume Cases. Dr. en medicina. Els seus pares eren naturals de Bagà. Traspassà el 1725.
1682	Bonaventura Camp. Llicenciat. Traspassà el 1682.
1696	Josep Capella. Cirurgià. El 1707 feu testament que indica com complementava la seva activitat principal amb la de teixidor de llana. Traspassà el mateix any 1707.
1696	Jaume Vilaginés. Apotecari. Nascut a Solsona, apareix residint a la vila el 1696 en el bateig d'una filla. Iniciador d'una nissaga local d'apotecaris. Traspassà el 1704. Localitzat un inventari dels seus béns pendent d'analitzar que indica però, la bona provisió de medicines existents a la seva botiga.
1698	Josep Vilaginés. Nasqué el 1698 a Sant Llorenç. Segon membre de la nissaga d'apotecaris. Proveïdor de l'hospital (1729) Traspassà el 1777.
1707	Pere Màrtir Arajol. Dr. en medicina. Aconductat de l'hospital (1725).
1712	Josep Rovira. Apotecari.
1719	Josep Caselles. Apotecari. Traspassà el 1736.
1723	Benet Pons. Dr. en medicina. Nasqué a Fígols i es casà a Sant Llorenç el 1723 essent ja metge. Iniciador d'una nissaga de doctors locals. Aconductat de l'hospital (1732). Traspassà l'any 1754.
1724?	Anton Pons. Dr. en medicina. Fill de Benet. Degué néixer cap el 1724. Aconductat de l'hospital (1752). Morí el 1783.
1728	Jaume Vilaginés. Fill de Josep, nasqué el 1728. Tercera generació de la nissaga. Proveïdor de l'hospital (1766). Figura al cadastre de 1790. Feu testament el 1799, però no hi ha constància del seu traspàs a la vila.
1729	Miquel Bella. Cirurgià.
1737	Joan Masramon. Cirurgià. Aconductat de l'hospital (1752). Traspassà el 1777.
1742	Benet Pons. Dr. en medicina. Fill de Benet i germà d'Anton. Nasqué el 1742. Exercí a Vallcebre. Es casà a Sant Llorenç el 1784. Aconductat de l'hospital (1783). Consta residint a la vila fins els anys 20 del XIX. Traspassà cap el 1823 però no consta al llibre d'òbits. Un fill seu, estudiant, morí el 1817 en vida del pare.
1748	Anton Santamaria. Dr. en medicina. Procedia de Berga i es casà el 1748 a la vila. Aconductat de l'hospital (1749). Traspassà el 1799.
1759	Joan Vilaginés. Fill de Jaume, nasqué el 1759. Morí solter el 1790, als 31 anys d'edat, en vida del seu pare.

1762	Domingo Llohis. Cirurgià. Aconductat de l'hospital (1762). Traspasà el 1806.
1771	Josep Monegal. Cirurgià invàlid del Regiment de Burgos. Residia a Barcelona quan morí en algun moment anterior a l'any 1771. Consta un Josep Monegal, cirurgià, actuant com padrí de bateig l'any 1717, que més tard, el 1731, residia a Cardona. És possible que sigui el mateix cirurgià militar esmentat abans.
1797	Francesc Perella. Se'l qualifica de metge i també de "en medecina batxiller" al llibre d'òbits. Traspasà el 1797.
1801	Joan Llohis. Cirurgià. Fill de Domingo. Aconductat de l'hospital (1801).
1801	Joan Serra. Dr. en medicina. Aconductat de l'hospital (1801).
1801	Andreu Huguet. Apotecari. Proveïdor de l'hospital (1801). Era gendre de l'apotecari Jaume Vilagínés.
1801	Josep Bardella. Apotecari. Proveïdor de l'hospital (1801). Traspasà el 1809.
1803	Josep Pons. Metge. Fill de Benet, nasqué el 1803. Aconductat de l'hospital (1831).
1821	Sr. Gayetano. Apotecari.
1832	Agustí Canal. Cirurgià. Aconductat de l'hospital (1832).
1848	Antoni Cardona. Apotecari.
1850	Josep Ralat. Dr. en medicina.
1851	Bonaventura Claverol. Cirurgià.
1852	Baudilio Aragall. Metge cirurgià. Apareix al registre de contribució industrial de 1865 i 1866.
1877	Josep Palau. Metge cirurgià. Apareix al registre de contribució industrial de 1877.
1877	Joan Duran. Farmacèutic.
1877	Pedro Juan Roure Comas. Cirurgià.
1902	Wifredo Coroleu. Metge titular només un any, entre 1902 i 1903. Cobrà 90 pessetes de l'Ajuntament. Abandonà la vila per motius de salut.
1903	Josep Butifoll Adserà. Substituï l'anterior com a titular el juny de 1903. Desconeixem quan deixà la plaça.
	Dr. Joan Ferran Janer, nascut a Barcelona el 1873. Arribà a la vila el 1897 quan tenia 24 anys d'edat. A Sant Llorenç es conserva la memòria d'una llarga i popular trajectòria mèdica, al punt que la casa on habitava, al cap d'amunt del carrer Esperança, es coneix encara com "cal Dr. Ferran". El 1902 ocupava la plaça de metge titular, però per desavinences amb l'Ajuntament, no renovà el contracte. Després, no l'hem vist documentat altra vegada com metge titular de la vila fins 1927. El 1934 continuava en el càrrec. Més endavant fundà un negoci tèxtil a Solsona. La vila ha reconegut els seus serveis dedicant-li el nom d'una plaça cèntrica.

Comunitat de religioses carmelites¹⁵. El 1925 estava formada per: Francesca Comas Vidal (Superiora) nascuda el 1879 a Anglesola, portava 24 anys a l'hospital de la vila, Dolors Colomer Anglès nascuda el 1885 a Vic, morí estant a Sant Llorenç el 1927, Dolors Molist Castells nascuda el 1841 també a Vic, i Trinitat Casals Pla nascuda el 1900 a Balaguer.

A TALL DE RESUM

S'ha intentat presentar, amb la informació disponible, la trajectòria d'un hospital de pobres malalts funcionant a Sant Llorenç de Morunys des del segle XIV fins al XX. Potser s'hagi de destacar precisament la continuïtat com l'atribut més destacable d'aquesta institució de fundació col·lectiva tenint en compte les precarietats materials i de gestió disponibles en una petita vila aïllada de muntanya. Instal·lada però en el microclima local, la institució anà superant els temps a batzegades; les mateixes que en cada moment definien l'ambient social vilatà.

En un primer període que cobriria els segles XIV-XVI –molt obscurs pel que fa a informació– semblaria que els pocs indicis assenyalen el patrocini i d'alguna família local, com els Còdol, enriquida amb el mercadeig de draps de llana i de bestiar. Aviat però serien substituïts pels llegats testamentaris transformats en censals com a font d'ingressos estables per l'hospital. El seguit de capbreus indica clarament la seva ubicació i la responsabilitat dels cònsols en l'administració. És el temps de la presència dels “mestres barbers” a la vila, però des del punt de vista assistencial només hem constatat documentalment com l'hospital serveix de lloc de bon morir.

Al segle XVII trobem documentats els primers doctors en medicina vilatans i algun acte assistencial com el que reberen els soldats de les guerres de l'últim decenni del segle. La construcció de la capella de l'hospital dedicada a Sant Francesc Xavier esperonà i donà cobertura als intents de control eclesiàstic sobre la gestió de l'hospital i com a conseqüència –positiva– d'aquest fet, ens han quedat la sèrie de llibres de comptes, els primers dels quals manifesten la insistència i l'esforç dels visitadors eclesiàstics en posar ordre a l'administració dels cònsols.

La informació proporcionada pels llibres de comptes indica com durant el segle XVIII una activitat freqüent de l'hospital –que ja ho deuria ser des de molt abans– era l'assistència en forma d'alberg i dieta a pobres transeünts i el seu acompanyament fora del terme al cap d'un temps, en un acte que, en la visió de l'època, deuria buscar tant l'exercici de la caritat com el control i equilibri de l'afluència de pobres a la vila. Però junt amb això, la presència d'apotecaris, cirurgians i doctors, actuant com “aconductats” de l'hospital indica també l'aplicació de remeis i tractaments mèdics a pobres malalts, vilatans i forasters. Són destacables les nissagues de personal sanitari que es consoliden a la vila, sobretot els apotecaris Vilaginés i els metges Pons.

15. Segons el cens municipal de 1925. Arxiu Municipal Sant Llorenç de Morunys

A les acaballes del XVIII es generalitzaren els impagaments de censals i més endavant, episodis violents de la guerra del Trienni Liberal (1823) i de la primera carlinada (1835) afectaren de ple la vila, i amb ella, l'hospital. Els ingressos però inesperadament repunten i en un ambient social i polític convuls l'Ajuntament local intervé instituint una mena de subsidi a domicili per malaltia o pobresa a vilatans necessitats, amb càrrec als comptes de l'hospital, el qual per altra banda, no es manté inactiu per bé que ha minvat molt l'assistència a transeünts.

A la segona meitat del segle XIX, l'Ajuntament sembla desaparèixer de la gestió de l'hospital coincidint amb l'establiment d'una comunitat de monges carmelites que se'n fa càrrec. L'espai hospitalari queda ampliat amb l'ús de la casa contigua i compartit amb la presència d'una escola pública de nenes instruïdes per una religiosa titulada. Durant aquest període són els rectors els que van prenent l'administració de l'hospital, cosa que culmina amb l'arribada el 1910 del rector Vicenç Casals, el qual davant la inhibició dels responsables civils, no dubtà en administrar obertament la institució. L'hospital no evolucionà mèdicament i quedà estancat en l'assistència de sempre, fins arribar al 1936 quan els fets obligaren la sortida de la vila del rector i religioses.

Resten punts que necessiten una investigació i anàlisi més profund, en aspectes socials, mèdics, impacte d'epidèmies, sobre actuacions del personal sanitari al llarg del temps, sobre els lligams amb altres col·lectius, tant de la vila (ens ha estranyat per exemple l'absència de relacions documentades de l'hospital amb la Confraria dels Colls), com de fora la vila. Fora també interessant estendre el treball cap a temps més recents enllaçant amb la constitució de l'actual residència d'avis, hereva indirecta, de l'antic hospital de pobres.

Queda per tant, feina per fer.

() CORRECCIÓ D'ERRADA*

En el volum 66 de Gimbernat (2017, **, pp. 19-42) es va publicar un treball sobre l'Hospital de Pobres de Sant Llorenç de Morunys (1343 – 1936) en el que constava el nom d'un autor, quan en realitat són dos. Per subsanar aquesta errada ara publiquem altra vegada l'article sencer, amb la capçalera correcta. La publicació anterior en el volum 66 es considera per tant eliminada.